

SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME KAVRAMI ÜZERİNE YAPILAN TARTIŞMALARLA BİR BAKIŞ

Recep BOZLAĞAN(*)

Özet: Küresel sistemin, yirminci yüzyılın ortalarından itibaren yüzyüze geldiği ekolojik, sosyal ve ekonomik sorunlara bir çözüm olarak sunulan Sürdürülebilir Gelişme (SG) kavramı, uluslararası alanda yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Ancak, Türkiye'de kavramın yeterince tartışılmadığı görülmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada, SG kavramı üzerine yapılan tartışmalara değinilmiş ve ulusal literatürde bu alanda görülen eksikliğin giderilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır. Kavram üzerine yapılan tartışmalar, bu alanda çalışan bilim adamlarının eserlerinden derlenmiştir. Çalışmada ulaşılan başlıca sonuçlar şunlardır:

SG kavramı, esnek-uyarlanabilir bir "rehber-kavram"dır. Bu nedenle, tanımı uygulandığı alana göre değişebilir.

SG kavramının "esnek" bir kavram olması, değişik şartlara ve zamanlara uyarlanabilmesi açısından bir avantajdır.

Çağdaş toplumlar, "mevcut yaşam tarzında ısrar etme" ya da "varlığını devam ettirme" arasında bir tercihte bulunma noktasına gelmiştir.

Doğal kaynakların tüketimi eşik değerlerde tutulmalıdır.

"Çevre koruma", "gelişme" ve "katılımcı yönetim" kavramları birbirlerini destekleyebilir.

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, gelecek kuşakların yenilenebilir ve yenilenemeyen doğal kaynaklardan, bugüne göre daha verimli bir şekilde yararlanmalarına olanak tanıyacaktır.

Toplumsal adaletin sağlanması, insanların ve toplumların "yapabilir" kılınmasını gerektirmektedir.

SG düşüncesinin yaşama geçirilmesi, etkin demokratik katılımı gerektirmektedir.

Yapılan tartışmaların kavramın içeriğini güçlendirdiği ve daha fazla çevre tarafından kabul görmesine katkı sağladığı söylenebilir.

Abstract: The concept of Sustainable Development (SD) which was presented as a solution to the ecological, social and economic problems in global system as from the middle of twentieth century has been debated intensively in international field. But, it can be said that, the concept hasn't been debated enough in Turkey. So that, this article focused on the debates on the SD concept. The debates on the concept were gathered from the works of scientists studying on this concept. The basic results of this article can be summed up as follows:

SD is a "flexible-applicable" guide-concept. Its definition differs with respect to the area where it is applied,

Thanks to its flexible nature, the SD concept can be adapted to different situations,

The contemporary societies are in the position of deciding whether to continue their existence on earth or to continue present way of life,

The consumption of natural resources should be kept at minimal level,

(*) Yrd.Doç.Dr. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu

The concept of "environment protection", "development" and "participatory management" can support each other,

The scientific and technological developments make it possible that the new generations will benefit more effectively from both renewable and unrenovable natural resources,

The realization of social justice requires the "capability" of both individual persons and people,

The realization of SD thought requires an effective democratic participation mechanism.

It can be said that, the debates on the concept supported its content and made it accepted by more parts.

I.Giriş

Bu çalışmada, "sürdürülebilir gelişme" (SG) kavramı üzerine yapılan tartışmalara değinilecektir. Çalışma, kendi içinde iki ana bölümden oluşmaktadır. Bunlardan ilkinde kavramın tanımı ve kapsamı (I) üzerinde durulacaktır. Sürdürülebilir gelişme tartışmaları, çalışmanın ikinci kısmında ele alınacaktır. Bu bağlamda, "kavramın tanımlanması ve kapsamı", "zayıf ve güçlü sürdürülebilirlik", "toplumsal-kuşaklararası adalet" ve "kavramın uygulanabilirliği" konularında yürütülen tartışmalar incelenecek, çalışmanın sonunda, söz konusu tartışmalar üzerine genel bir değerlendirme yapılacaktır.

II. Sürdürülebilir Gelişme Kavramının Tanımı ve Kapsamı

Sürdürülebilir Gelişme kavramı, günümüzde kullanıldığı anlamıyla ilk olarak Birleşmiş Milletler Ortak Geleceğimiz (Brundtland) Raporu'nda kullanılmıştır. Rapor'da kavram "bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların da kendi gereksinimlerini karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak" (Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu, 1991: 51-71) biçiminde tanımlanmıştır.

Goodland ve Ledec'e göre SG, günümüzde erişilebilir ekonomik ve diğer toplumsal yararları, gelecekteki benzer olası potansiyel yararları tehlikeye atmadan optimize eden bir tür toplumsal ve yapısal ekonomik dönüşümdür (R. Goodland ve C. Ledec, 1986: 37).

Repetto SG'yi, mali ve fiziksel varlıkların yanı sıra tüm varlıkların, doğal kaynakların ve insan kaynaklarının, insanlığın uzun dönemli göneng ve esenliği için yönetilmesini ve işletilmesini sağlayan bir gelişme stratejisi (Repetto, 1986: 609) olarak tanımlamıştır.

O' Riordan ise, yaşamı devam ettirici kaynakların sürekliliği, gelecek kuşakların hakları ve bu hakların politikalarda ve uygulamalarda tam olarak dikkate alınmasını sağlamakla yükümlü kurumlarla ilgili ahlaksal (etik) normları kapsayan bir fenomen (O' Riordan, 1998: 29-30) biçiminde tanımlamıştır.

SG kavramının tanımlanmasındaki çeşitliliğe rağmen, Brundtland Raporu'nda yapılan tanım, bilimsel çevrelerde genel kabul görmüştür (Hall, 1994:32). Rapor'da geçen SG tanımı kısa olmakla birlikte, ekolojik, sosyal ve

ekonomik yaşamın tüm alanlarını içine alan geniş bir tanımdır. Rapor'un üzerinde durduğu ana konu, günümüz kuşaklarının ve gelecek kuşakların gereksinimlerinin birbirlerini olumsuz etkilemeyecek biçimde karşılanmasıdır. Rapor'da kullanılan "gereksinim" sözcüğü sosyo-ekonomik yaşamın tüm alanları ile, dolayısıyla da bütün disiplinlerle ilişkili, geniş kapsamlı bir sözcüktür. Diğer bir ifade ile, "gereksinim"den kastedilen bireyin ve toplumun sosyal, ekonomik, ekolojik vb. gereksinimleri ve bunların karşılanması için zorunlu tüm canlı ve cansız varlıkların gereksinimleridir. Dolayısıyla, Rapor'un "sürdürülebilir gelişme"yi bütüncül bir düşünce ve yaşama biçimi olarak kabul ettiğini söylemek olanaklıdır.

Brundtland Rapor'unda yapılan tanımlama, özünde iki anahtar düşünce üzerinde durmaktadır (Soussan, 1992: 25).

- İnsanların temel gereksinimleri güvenli ve uygun bir biçimde karşılanmalıdır (bunun için kullanılan yol ve yöntemler güvenli ve uygun olmalıdır).
- Gelişmenin mutlak sınırları yok ise de, gelişme potansiyeli, mevcut teknoloji durumu ve toplumsal örgütlenme ile bunların çevre kaynakları üzerindeki baskılarının etkisi altındadır.

Rapora göre yoksulluk ve kaynaklardaki azalma, çevresel baskı ve sosyo-ekonomik (siyasal) güçlerdeki dengesizliklerden doğmaktadır. Schumacher, teknoloji ve parayı kurtarıcı güç olarak gören mevcut zihniyetle, "bir" sorun çözüldükten sonra, bu ilk çözümden yeni "on" sorun daha çıktığını belirtmektedir (Schumacher, 1995: 16-28). Bu nedenle, uluslar halihazırda uyguladıkları çoğunlukla tahrip edici büyüme ve gelişme süreçlerini bırakarak, SG'ye olanak verecek stratejileri çok kısa bir süre içerisinde geliştirmek durumundadırlar. Bu amaçla, mevcut politika ve stratejilerde köklü değişiklikler gerekmektedir. Örneğin, büyümenin canlandırılması; büyüme kalitesinin değiştirilmesi; iş bulma, gıda, enerji, su ve sağlık konularında temel gereksinimlerin karşılanması; istikrarlı bir nüfus düzeyinin sağlanması; kaynak tabanının korunması ve zenginleştirilmesi; risk yönetimi ve teknolojinin yeniden yönlendirilmesi; karar vermede çevre ile ekonominin birleştirilmesi sağlanmalıdır (Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu, 1991: 78).

Bunlar, SG kavramının siyasal, ekonomik, sosyal, ekolojik, teknolojik ve yönetsel yönlerini ortaya koymaktadır. Bu açıdan SG düşüncesinin, geleceğin dünyasına, küresel toplumun gereksinimlerini çevrenin bütünselliğini yadsımadan karşılama konusunda bir vizyon yüklediğini söylemek olanaklıdır (Soussan, 1992: 24).

II. Sürdürülebilir Gelişme Kavramı Üzerine Yapılan Tartışmalar

A. Kavramın Tanımlanması ve Kapsamı ile İlgili Tartışmalar

SG kavramının tanımlanması konusundaki tartışmalar SG'nin gerçekte ne olduğu, tanımlanıp tanımlanamayacağı ve tanımlansa bile kapsamının nasıl

belirleneceği, başka bir ifade ile, nasıl tanımlanacağı konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Lele, kavramın tanımlanmasında sorunlar olduğunu, SG'nin ne olduğu sorusuna açık bir cevap verilemediğini ileri sürmektedir. Bu yaklaşıma göre, kavramın tanımlanmasındaki tutarsızlıklar ve yetersizlikler, öncüllerden kaynaklanmaktadır. Lele'ye göre, kavramın başlıca üç öncülü bulunmaktadır. Bunlar, "çevre koruma", "gelişme" ve "katılımcı yönetim sistemleri"dir. Bu öncüller sosyo-ekonomik hedefleri gerçekleştiren, ekolojik olarak sürdürülebilir kaynak kullanım biçimlerine olanak tanıyan katılımcı bir gelişme sürecini gerektirmektedir (Lele, 1991: 607-613). O'Riordan da SG kavramı konusundaki anlam kargaşasının, kavramın tam olarak tanımlanmamasından kaynaklandığını belirtmekte; kavramın tanımlanmasının, öncüllerin kapsamının net bir biçimde belirlenmesi ve açıklanması ile mümkün olacağını ileri sürmektedir (O'Riordan, 1998: 30). Adams, SG kavramı ile ilgili olarak yapılan tanımlamaların, üzerine yeni bir gelişme paradigması oturtulabilecek kadar açık olmadığını belirtmektedir (Adams, 1996: 207).

Öte yandan, Agyeman ve Evans SG kavramının tam ve birleştirici bir tanımının yapılmasına gerek olmadığını, bu işin kısır ve sonuçsuz bir iş olduğunu belirtmektedir. Bunun yerine, sürdürülebilirlik, karar almada örgütleyen ve yönlendiren yerel zamana göre önemi ve özellikleri değişen bir rehber ilke olarak kabul edilmelidir (Agyeman ve Evans, 1994: 13). Benzer biçimde Long, SG tanımlamalarının sektörden sektöre değişeceği görüşünü taşımaktadır. Örneğin, turizm sektörü için yapılan tanımlama hayvancılık ya da ormancılık sektörü için aynı şeyi ifade etmeyebilir (B. Long: 1996: 13). Sherman da kavramın ekonomi, toplumbilim ve ekoloji gibi konularda tamamlayıcı bir ibare olarak kullanılması gerektiği düşüncesindedir. Kavramın anlamı uygulandığı şartlar içinde anlaşılmalıdır (Sherman, 1990: 1-8). Bu nedenle, neyin sürdürülebilecek olduğu ilgili bilim dalının çalışma alanına göre değişmektedir (Pearce, 1998: 598). Sözelimi, sürdürülebilirlik düşüncesi kentbilim çerçevesinde ele alındığında, örneğin 'sürdürülebilir kentleşme', "sürdürülebilir insan yerleşimleri" kavramları söz konusu olmaktadır.

Conroy, bu yaklaşımı eleştirmekte ve SG'nin, teorik bir kavramdan çok bir "slogan" olduğunu ileri sürmektedir (Conroy, 1988: 2). Lele de, SG'nin 1980'li yıllarda bir gelişme sloganı olarak ortaya çıktığını belirtmektedir. Lele'ye göre, kavramla ilgili literatür, kavramın yorumlanmasında bir tutarsızlık olduğunu göstermektedir. Kavram etrafında oluşan hızlı ve geniş konsensüse karşın, kısa süre içinde aykırı sesler yükselmeye başlamış; SG'nin ne olduğu sorusu, açık bir cevabın gelmemesine rağmen sıkça sorulmuştur. Lele, SG'nin herşeye uyarlanabilir bir teknoloji gibi, herkesin benimsediği ancak hiç kimsenin tanımlayamadığı moda bir kavram, bir klişe olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu ileri sürerek (Lele, 1991: 607), bir bakıma ilgili çevreleri uyarmaktadır. Worster ve Tolba da, SG'nin, üzerinde geniş ve kapsamlı bir tartışma yapılmadan, güçlü ve zayıf yönleri gerekli analizlere tabi tutulmadan

peşinen kabul edildiği, adeta bir parola, bir dürüstlük unsuru haline geldiği düşüncesindedir (Worster, 1995: 142; Tolba, 1984: 58). Benzer biçimde, Soussan, kavramın hızlı bir biçimde yeni bir orthodoxy durumuna geldiğini belirtmektedir (Soussan, 1992: 24). Brown ve meslektaşları da SG'nin, üzerinde kısa zamanda geniş bir fikir birliği oluşarak, transandantal bir kavram konumuna geldiğini ileri sürmektedir (Brown vd., 1998: 160).

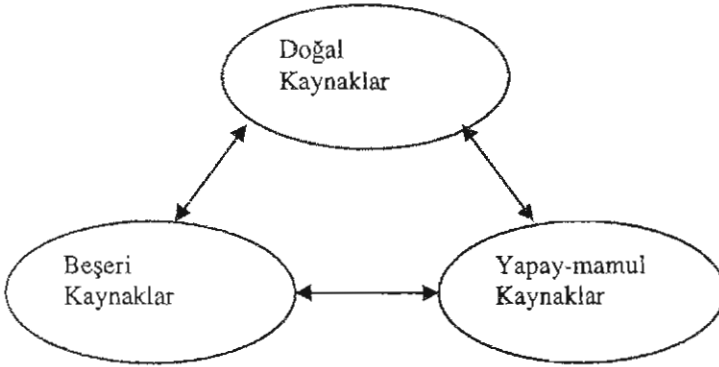
Murdoch, SG'nin esnek ve muğlak bir kavram olduğunu, bu nedenle geleneksel uygulamaların ve düşünce yapısının devamına olanak tanıyan uygun bir kılıf işlevi görme olasılığının yüksek olduğunu belirtmektedir (Murdoch, 1994: 10). Ekins de kavramın, içinde taşıdığı "gelişme" terimi dolayısıyla, bir amaç olarak etkisiz ve hafif (sulandırılmış) bir hal alma tehlikesi ile yüzyüze olduğunu belirtmektedir (Ekins, 1995: 91). Soussan, SG'nin, gerçekte ne "sürdürülebilir" ne de "gelişmeci" olan kalkınma politikalarını meşrulaştırmak için suistimal edilen bir kavram haline gelmekte olduğuna dikkat çekmektedir. Bu nedenle, kavram, anlamını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıyadır (Soussan, 1992: 24). Aynı şekilde, O'Riordan da, kalkınmacıların artık sürdürülebilirlik kisvesi altında hemen hemen çevreye duyarlı bütün programların meşrulaştırıldığını fark ederek, sürdürülebilirliğe mevcut gücünü veren muğlaklığı kullanma arayışı içine girdikleri düşüncesindedir. Benzer bir durum çevreciler için de söz konusudur. Çevreciler de her zaman ekonomik açıdan verimli ya da toplumsal açıdan adaletli olamayan telafi edici yatırımlar ve diğer koruma türleri talep ederek sürdürülebilirliği suistimal etme eğilimi içine girmektedir (O'Riordan, 1998: 29). Worster da, sürdürülebilirlik idealini, geleneksel dünyanın yeterince tartışılmamış ve yorumlanmamış gelişme ve seküler maddecilik (materyalizm) düşüncesine dayandırmaktadır. Buna göre, sürdürülebilirlik özelliği taşıdığı sürece, dünya görüşü iyi ve hayırlıdır. Bu dünya görüşü ile bağlantılı (bütünleşmiş) kurumlar da tüm eleştirilerden ya da tetkiklerden uzak kabul edilmektedir (Worster, 1995: 142).

Kavramın sahip olduğu esnekliği avantaj olarak görenler de vardır. Tekeli'ye göre, sürdürülebilirliğin üstünlüğü, içinin, toplumsal mücadelelerle doldurulabilecek ölçüde esnek bir kavram olmasından kaynaklanmaktadır. Sürdürülebilirlik, mevcut sistemde küçük değişimler talep etmeye olduğu kadar, daha derin değişiklikler önermeye de olanak vermektedir. Dünyada yaşam kalitesini geliştirmenin değişik yolları, büyümenin alternatifleri, yoksulluğa karşı çıkışın değişik öğeleri, iş bulma, yiyecek, enerji, su temini ve sağlık konularındaki temel gereksinmelerin karşılanması, biyolojik çeşitliliğin korunması, kaynak tabanının muhafaza edilmesi ve zenginleştirilmesi, teknolojinin yeniden yapılandırılması, risklerinin azaltılması (mümkünse kaldırılması), ekonominin çevreye dost olabilecek biçimde yeniden düzenlenmesi ve nüfusun denetim altında tutulması gibi pek çok değişikliği önermeye olanak tanımaktadır. Fakat, bunlardan hangilerinin önerilebilir ve gerçekleştirilebilir olduğunu, en genel terimiyle toplumsal ya da siyasal mücadeleler belirleyecektir. Toplumsal mücadelelerin işlevini bir kavramın

yerine getirebileceğini varsaymak yanlıgı olacaktır. SG kavramının içini zenginleştirmek, şimdilik en doğru yol olarak kabul edilebilir (Tekeli, 1996: 29).

B. Zayıf ve Güçlü Sürdürülebilirlik

Pigou'nun yirminci yüzyılın başlarında (1912-1920) ileri sürdüğü bazı görüşler, “zayıf” ve “güçlü” sürdürülebilirlik tartışmalarının başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Pigou'ya göre, sermaye türlerinin (doğal kaynaklar; beşeri kaynaklar; yapay-mamul kaynaklar) birbirlerini ikame etmesiyle gelecek kuşaklara sabit bir sermaye düzeyi bırakmak olanaklıdır (Şekil 1). Bu yaklaşımda, her bir sermaye türü diğerleri ile aynı derecede önemli olup, aralarında önem açısından belirgin bir fark yoktur. Bu nedenle, doğal kaynaklar özel bir konuma sahip değildir (Hartwick, 1978: 141-149). Bu yaklaşım, literatürde “zayıf sürdürülebilirlik” olarak adlandırılmaktadır. Cowell ve Owens, “zayıf sürdürülebilirliği” toplumsal ve ekonomik tercihler ile çevre kaynakları arasındaki kaçınılmaz mübadele olarak özetlemektedir (Cowell ve Owens, 1998: 798).

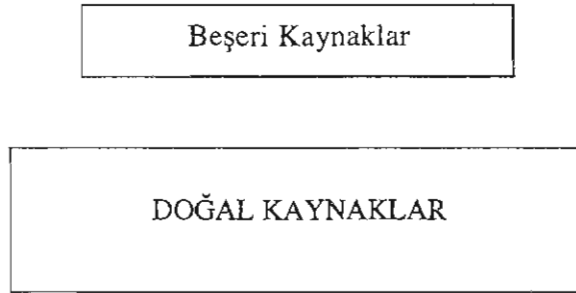

Şekil 1: Zayıf Sürdürülebilirlikte Sermaye Türleri Arasındaki İlişkiler

“Güçlü sürdürülebilirlik” yaklaşımında ise, doğal kaynakların özel bir önemi vardır (Şekil 2). Küresel yaşamın sağlıklı bir biçimde devamı için, doğal denge olduğu gibi korunmalı; bu durum olanaklı değilse, en azından eşik değerlerde tutulmalıdır. Doğal kaynakların büyük bölümü, bir kere kaybedildikleri zaman bir daha asla üretilmeyecekleri için, insanlar tarafından üretilenlerden farklıdır. İnsanlık, henüz ekosistemlerin kendi iç işleyişini tam olarak çözebilecek ve kaybolanın yerine yenisini koyabilecek düzeyin çok gerisinde bulunmaktadır. Ayrıca, doğa kendi içinde bir bütün olup, doğadan eksilen her bir unsur, ister canlı olsun ister cansız olsun, dengenin biraz daha bozulmasına yolaçmakta ve bu olumsuz durum da dünya üzerindeki tüm sistemleri çok yakından etkilemektedir (Kula, 1998: 153). Bu

nedenle, küresel toplumun herhangi bir doğal kaynağın tamamen tükenmesine tahammül etme olasılığı söz konusu değildir (Breheny, 1992: 278).

Cowell ve Owens, "güçlü sürdürülebilirliğin" asgarî düzeyde de olsa, doğal (çevresel) stokların ya da kapasitenin korunması biçiminde nitelendirilebileceğini belirtmektedir. Buna göre, "gelişmenin" sürdürülebilir olabilmesi için çevresel kapasitelere saygı gösterilmesi gerekmektedir. Başka bir anlatımla, eğer mal ve hizmetlere yönelik taleplerin karşılanması çevresel kapasitelere zarar veriyorsa, bu taleplerin kısılması zorunludur (Cowell ve Owens, 1998: 798). Schumacher de insanlığın sahip olduğu emek ve teknolojinin, kullanılmakta olan toplam sermayenin ancak küçük bir kısmını oluşturduğunu ve bu nedenle, sermayenin asıl büyük kısmını oluşturan çevresel kaynaklara gereken değerin verilmesi gerektiğini ileri sürmektedir (Schumacher, 1995: 10). O'Riordan, SG kavramının varolmasını, proje yatırım hesaplamalarına çevre süreçlerinin dahil edilmesi zorunluluğunun artık kabul edilmeye başlandığının bir göstergesi olarak değerlendirmektedir (O'Riordan, 1998: 29).

Şekil 2: Güçlü Sürdürülebilirlikte Sermaye Türleri Arasındaki İlişkiler

Pearce ve meslektaşlarına göre, sürdürülebilirlik okulunun ileri sürdüğü bu iddiada bir takım çelişkiler bulunmaktadır. Sabit sermaye ilkesini savunanlar, üzerinde durulması gerekenin fiziksel sermaye birikimi değil, fakat onun taşıdığı değer olduğunu ileri sürmektedirler. Bu durumda, yenilenebilir doğal varlıklar insan yapımı varlıklarla aynı biçimde değerlemeye tâbi tutulmuş olacaktır (Pearce, Markyanda ve Barbier, 1990: 178). Oysa, piyasa fiyatı olmayan doğal (çevresel) unsurların parasal değerlerinin belirlenmesi kolay değildir. Havanın, denizlerdeki suyun, toprağın değerinin saptanması; kaynaklardaki bozulmanın ne oranda olduğunun belirlenmesi çok zordur. Bu konuda çok az bilgi mevcuttur. Doğal kaynaklar konusunda yapılan değerlendirmeler daha çok tahmin ve ön yargıdan öteye geçememektedir (Soussan, 1992: 28). Aynı şekilde, Worster da, SG'nin, insanoğlunun maddî taleplerine

bir takım sınırlamalar gerektirmekle birlikte; insanlığın yerel ve bölgesel ekosistemlerin taşıma kapasitesini kolayca belirleyebileceği varsayımı üzerine oturduğunu belirtmektedir. SG paradigmasında, insanlığın mevcut bilgilerinin, doğanın sınırlarının belirlenmesi ve kaynakların bu sınırlar dahilinde güvenli bir biçimde tüketilmesine olanak tanımaya yeterli olduğu kabullenmesi söz konusudur. Bu yaklaşım son derece iyimser (gerçekçi olmayan) bir yaklaşımdır. İnsanlık bu bilgi düzeyinin henüz çok gerisinde bulunmaktadır. SG, doğal dünyanın öncelikle insanoğlunun maddî taleplerini karşılamak üzere var olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Buna göre doğa, tüketilmesi (kullanılması) gereken bir kaynak deposundan başka bir şey değildir. Doğa'nın, insanlara sunduğu mal ve hizmetlerden başka hiç bir varoluş anlamı yoktur (Worster, 1995: 142).

C. Toplumsal-Kuşaklararası Adalet

SG düşüncesinin en önemli özelliklerinden biri, gelişme politikalarının sahip olduğu zaman ufğunun, gelecek kuşakları da içine alacak biçimde genişletilmesidir. Diğer bir ifade ile, yatay-mekansal (bugünkü toplumsal gruplar arası) ve dikey-zamansal (kuşaklar arası) adaletin kurulması, toplumu oluşturan herkese ve her gruba, asgari gereksinmelerini karşılayacak olanakların sağlanmasıdır. Bu amaç, ekonomik büyümenin, zengin yoksul arasındaki ayrımı ve uçurumu azaltacak biçimde yönlendirilmesini gerektirmektedir. Politikaların kısa, orta ve uzun vadeli olası sonuçları ve kuşaklararası etkileri kaynak yönetiminde gözönünde bulundurulmalıdır. Buradaki ana düşünce, mevcut kuşakların, en azından doğal olanlar da dahil olmak üzere devraldıkları sermaye kadarını kendinden sonrakilere miras bırakmalarıdır. Ancak, yenilenemeyen kaynaklar (2) konusunda gelecek kuşakların, nüfus artışı dolayısıyla, kişi başına fiziksel erişebilirlik açısından daha kötü durumda olacakları kaçınılmaz görünmektedir. Kaynakların kıtlaşması, ileride fiyatlara olumsuz yansımaktır. Gelecek kuşaklar, daha fazla bedel ödeyerek daha az miktarda kaynaktan yararlanmak zorunda kalacaklardır. Bu durumda, doğal çevre kapasitesinin belirli bir düzeyde muhafaza edilmesi olanaklı görünmemektedir (Pearce, Markyanda ve Barbier, 1990: 198).

Daha önce de belirtildiği gibi, SG düşüncesinin önemli boyutlarından biri de yoksulluk ile çevresel bozulma arasındaki çift yönlü ilişkidir. Gerek Brundtland Raporu'nda ve gerekse diğer bilimsel çalışmaların önemli bir kısmında çevresel bozulmanın başlıca nedeni olarak yoksulluk gösterilmektedir. Ancak, Lele, bu yaklaşımı kabul edilebilir olmakla birlikte yetersiz bulmaktadır. Çünkü, yoksulluk çevresel bozulmanın nedenlerinden biri ise de en önemlisi değildir. Çevrenin bozulmasına yolaçan en önemli neden gelişmiş ülkelerdeki israf ve yine çoğunlukla buralarda yoğunlaşmış endüstriyel etkinliklerdir. Kuzeyin zengin ülkelerinde yaşanan israf ve kullanılan üretim biçimleri çevre üzerinde büyük tahribata yol açmaktadır. Hiç kuşkusuz bunda kültürün ve toplumsal değerlerin de önemli payı vardır. Meydana gelen çevresel bozulma (kirliliğin artması ve kaynaklardaki azalma), yoksulluğun başlıca nedenidir. Buna karşılık, ortaya çıkan yoksulluk da aynı ölçüde olmasa bile çevresel

bozulmayı beslemektedir (Lele, 1991: 613). Benzer bir yaklaşım da Schumacher'de görülmektedir. Schumacher'e göre yeryüzündeki doğal kaynaklar üzerinde en büyük tahribatı varlıklı toplumlar yapmaktadır. Sözelimi, dünya nüfusunun yaklaşık üçte birini oluşturan zengin toplumların tükettiği enerji miktarı (kömür cinsinden), nüfusun üçte ikisini oluşturan yoksul toplumların tüketiminin yaklaşık yedi katıdır. Kişi başına tüketim ise yaklaşık ondört kattır (Schumacher, 1995: 16-19).

D. Kavramın Uygulanabilirliği

SG tartışmalarının en önemli boyutlarından biri kavramın uygulamaya ne şekilde geçirileceği üzerinedir. Kırmı bilimadamları, SG'nin uzun bir zaman dilimi içinde etkili politika ve stratejilerle hayata geçirilebileceğini ileri sürerken; kimileri bunu çok zor, hatta olanaksız bulmaktadır. Lele, SG düşüncesini destekleyenlerin, bir taraftan ekonomik büyümeyi ana operasyonel amaç olarak benimserken, diğer taraftan, sürdürülebilirlik ve katılım kavramlarına gereken önemi vermemelerini bir çelişki olarak değerlendirmektedir. Bunun yanı sıra, ne tür bir gelişme projesinin nasıl bir sürdürülebilirlik sağlayacağı tam olarak belirtilmemiş. Ne tür bir katılımın hangi toplumsal, bunun sonucunda da çevresel sonuçlara neden olacağı da net bir biçimde açıklığa kavuşturulmamıştır. Ayrıca, Brundtland Raporu'nda sıralanan temel amaçlar ile operasyonel amaçlar arasındaki mantıksal ilişki de tam anlamıyla açık değildir (Lele, 1991: 611-614).

Soussan da Brundtland Raporu'nda gösterilen amaçların (3) kısmen gerçekçi olmadığını, kısmen de birbirleriyle uyumlu gözükmediklerini belirtmektedir. Bu amaçlar, ekonomik gerileme ve durgunluğun hakim olduğu 1980'lerin sorunlarını, zengin ve yoksullar arasında artan uçurumu ve modern dünyanın benimsediği ve doğal süreçlerin sürdürülebilirliğini engelleyen ekonomik gelişme biçimini yansıtmaktadır. Ayrıca, Rapor, belirlenen amaçlara ulaşmayı engelleyen mevcut sorunlarla yüzyüze gelmeden büyük bir değişim gündemini ortaya koymaktadır. Her ne kadar, Rapor'un önerileri çok önemli ise de, bunların hayata geçirilmesi çok zor görünmektedir. Bunun başlıca nedeni, herkesin eşitsizlikleri görmesine ve onaylamamasına karşın, bunların nedenleri ve sonuçları konusunda farklı düşünmeleridir. En önemli ikilem, rekabetçi bir dünya ekonomisinde ülkelerin, şirketlerin ve bireylerin bu amaçları ve hedefleri nasıl gerçekleştireceğidir. Yerel, ulusal ve küresel aktörler, SG politikalarını tek başlarına uygulamaya kalkarlarsa, bu durum onların rekabet gücünü zayıflatacaktır. Uluslararası düzeyde borç batağı gibi sorunlar, ulusların kısa dönemli politika yapmalarına neden olmaktadır. Bunun yanı sıra, bugünün kuşakları gelecek nesiller için tüketimlerinden ne ölçüde kısılabileceklerdir? Bu politikalar sonucunda kimler kazanacak ya da kimler kaybedecektir? Eğer, mevcut kaynak kullanım biçimleri gelecek için risk (tehlike) oluşturuyorsa, ne ölçüde risk alınabilir? SG düşüncesinin hayata geçirilmesi için bu ve benzeri soruların cevaplanması gerekmektedir (Soussan, 1992: 26-28).

Worster, sürdürülebilirliğin hayata geçirilmesi konusunda en zor problemin varsayılan zaman dilimi olduğunu belirtmektedir. “Sürdürülebilir toplum” on yıl mı devam edecek, yoksa bir insan ömrü kadar mı ya da bin yıl mı? Eğer kurumlarımız için bir hedef (amaç) belirliyorsak, sadece “uzun bir dönem için sürdürülebilirlik” ya da “gelecek kuşaklar için sürdürülebilirlik” demek yeterli olmayacaktır. Ayrıca, sürdürülebilirliğin “ilelebet” anlamında görülmesi ise, bir ütopyadan öteye gidemeyecektir. Herhangi bir açık zaman diliminin verilememesinin yanı sıra, sürdürülebilirlik idealinin şaşırtıcı derecede çok kriter sunması ve belirli bir eylem programı geliştirilmeden önce, bu kriterlerin önem sırasına konması da uygulama konusundaki bir diğer zorluktur (Worster, 1995: 134).

O’Riordan, sürdürülebilirlik kavramının gelecekteki rolünün etkinliği konusunda ihtiyatlı olunması gerektiği düşüncesindedir. Sürdürülebilirlik belki de, tıpkı “demokrasi” ve “hesap verme” kavramları gibi gerçekte asla tam anlamıyla uygulamaya konamayan bir güzel fikir olarak kalacaktır. Kavramın avantajı reformcular tarafından kolaylıkla kullanılabilir, uygun bir ahlâkî ortam meydana getirmiş olmasıdır. Dezavantajı ise, onun kolayca mevcut baskı grupları tarafından oluşturulmuş statükoya yönelik, kaba ve genel düzenlemelere manipüle edilebilmesidir. Gerçek tehlike ise, kavramın gittikçe daha yaygın bir biçimde yanlış anlaşılmaya başlanmasıdır (O’Riordan, 1998: 49).

Pearson, mevcut ekonomik hesaplama sisteminin, zaman olgusunun ve varlık yönetim sisteminin (asset management system), sürdürülebilir bir küresel sistemin kurulmasının önündeki başlıca engeller olduğunu belirtmektedir (Pearson, 1985: 13-15). Kimi ekonomistler, insanlığın doğal sistemler üzerindeki baskısının sürdürülebilir düzeyi bir çok alanda aştığını ileri sürmektedirler. Sözelimi, dünya nüfusunun istikrarlı bir artış gösterebilmesi için en az iki katına çıkana kadar beklenmesi gerekmekte; toplumun çoğunluğunun iyi bir hayat standardına kavuşması için ise, dünyadaki mevcut ekonomik faaliyetlerin belki 5 ila 10 kat arasında büyümesi gerekmektedir (Toman, 1992: 16). Beaud, SG’nin, ancak ekosistemin üretici potansiyeli (kapasitesi) ile nüfus artışının uyum içinde gitmesi halinde mümkün olabileceğini vurgulamaktadır (Beaud, 1992: 4). Nüfus tahminleri, küresel nüfusun günümüzdeki 6.1 milyarlık sınırdan 2025 yılında 8.2 milyara çıkacağını ortaya koymaktadır (Bkz. Tablo I). Bu artışın %90’ından fazlası gelişmekte olan ülkelerde beklenmektedir. Her ne kadar, bilimsel ve teknolojik gelişmeler dolayısıyla kaynakların verimliliği yükselmekte ise de, dünya nüfusunda meydana gelen yüksek artışa karşılık doğal kaynakların miktarı sınırlı kalmakta veya azalmaktadır. Dolayısıyla, SG amacının gerçekleştirilebilmesi, nüfus artışının da dünyanın taşıma kapasitesi sınırları içinde gerçekleşmesini gerektirmektedir (Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu, 1991: 129-137).

Tablo 1: Yakın Geçmişte ve Günümüzde Nüfus Hacmi ve Artış Oranları ile Yakın Geleceğe İlişkin Projeksiyonlar

Bölge	Nüfus (Milyar)			Yıllık Artış Hızı (%)		
	1985	2000	2025	1950-1985	1985-2000	2000-2025
Dünya	4,80	6,10	8,20	1,9	1,6	1,2
Afrika	0,56	0,87	1,62	2,6	3,1	2,5
Latin Amerika	0,41	0,55	0,78	2,6	2,0	1,4
Asya	2,82	3,55	4,54	2,1	1,6	1,0
Kuzey Amerika	0,26	0,30	0,35	1,3	0,8	0,6
Avrupa	0,49	0,51	0,52	0,7	0,3	0,1
Eski SSCB	0,28	0,31	0,37	1,3	0,8	0,6
Okyanusya	0,02	0,03	0,04	1,9	1,4	0,9

Kaynak: Birleşmiş Milletler, Uluslararası Ekonomik ve Sosyal İşler Departmanı (1986); Dünya Nüfus Beklentileri; 1984'te Değerlendirilen Tahmin ve Beklentiler, New York. Aktaran: Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu (1991); Ortak Geleceğimiz, Belkıs Çırakçı (Çev.), Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara, 1991, s. 137.

Nath ve Talay, küresel ölçekte SG'nin sağlanması konusunda bir çok sorunun muhtemel olduğunu, fakat bunlardan özellikle iki tanesinin büyük önem taşıdığını belirtmektedir. Bunlar "mevcut ekonomik büyüme modeli" ve "nüfus artışı"dır. Mevcut ekonomik büyüme modelinin ekosistemler üzerindeki baskısının azaltılması konusunda geliştirilen alternatif yaklaşımlar başlıca iki grupta toplanabilir (Nath ve Talay, 1996: 659).

- Ekolojik Ekonomi Modeli: Bu modele göre, SG düşüncesinin hayata geçirilmesi için başlıca üç tür önlemin alınması gerekmektedir. Bunlardan ilkinde göre, yenilenebilir kaynaklar, kendilerini yenileme kapasiteleri göz önünde bulundurularak tüketilmelidir. İkincisine göre, yenilenemeyen kaynaklar, kendilerini ikame edebilecek yenilenebilir kaynakların tüketilme kapasitesine uygun olarak kullanılmalıdır. Üçüncüsüne göre ise, atık üretimi, biosferin emebileceği düzeye çekilmelidir (Martinez-Alier, 1993: 497-500).
- Ilımlı Ekonomik Büyüme Modeli: Bu modeli savunan bilimadamları çözümün mevcut ekonomik büyüme modeli içerisinde aranması gerektiği düşüncesindedirler. Buna göre, "ekolojik ekonomi modeli" gerçekçi değildir. Mevcut sistem içerisinde alınacak teknolojik, siyasal ve ekonomik önlemlerle, SG gereklerine zaman içerisinde daha uyumlu hale gelinebilir (Turner, Pearce ve Bateman, 1993: 659).

Tekeli, SG'nin hayata geçirilebilmesi için kavramın toplumsal içeriğinin, ekolojik içerikle aynı oranda işlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu

amaçla, dünya siyasal güçler dengesi, kavramın toplumsal hedefi olan bugünün ihtiyaçlarının (yoksulların ihtiyaçları da dahil olmak üzere) karşılanması amacıyla gerçekleştirme yönünde çok daha ciddi bir toplumsal baskı altında bulunmalıdır. (Tekeli, 1996: 27; Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II-Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı, 1996: 79). Benzer bir biçimde O’Riordan da, SG sürecinin başarılı bir biçimde işleyebilmesi için, sürdürülebilirlik düşüncesinin siyasal kültür içine yerleşmesi gerektiğini ileri sürmektedir. Sürdürülebilirliğin gerek yorumlanması ve gerekse uygulamaya konulması siyasal değerleri ve güç kullanımını kapsamaktadır. Sürdürülebilirliğin siyasal kültür içine yerleştirilmesi için kaynak yönetimi ve gelişme ile ilgili kurumların yeniden yapılanmaya gereksinimleri vardır. Bu reformların önündeki engeller genelde ideolojik ve yapısalıdır. Günümüzde, siyasal yapıların tepesinde bulunanlar, ulusal ve uluslararası sermaye akışına yön verenler SG düşüncesine yeterli önemi vermemektedirler (O’Riordan, 1998: 39; Bennett, 1999: 73). Bu konularda ihtiyaç duyulan düzenlemelerin yapılamamasının bir diğer nedeni de, yapılacak uygulamaların güç sahibi bazı çevrelerin çıkarlarını zedelemesidir. Örneğin, araba üreten firmalar, elektrik enerjisi üreticileri, inşaat firmaları gibi çeşitli alanlardaki müteşebbisler alınacak tedbirlerden çoğunlukla rahatsız olmaktadırlar. Şimdiye kadar, politik liderlerin çok azı bu güç odakları ile mücadele etme cesaretini gösterebilmiştir (Soussan, 1992: 29).

Sürdürülebilirliğin uygulamaya konması, öncelikle tepedekilerin önyargılarının bertaraf edilmesini (O’Riordan, 1998: 39) ve güçlü bir halk hareketini gerektirmektedir. Halk iradesine dayanan güçlü siyasal yönetimler, bu uzun ve zorlu süreçte etkili ve başarılı bir başlangıç yapabilirler (Soussan, 1992: 29). Diğer taraftan, önceliklerin doğru belirlenmesine, faaliyetlerin ve kurumsal yapının yeniden düzenlenmesine ihtiyaç vardır. Bunun için bütçeleme sistemlerinden örgütsel sorumlulukların yeniden düzenlenmesine kadar bir çok alanda yeniden yapılanmaya gidilmelidir (O’Riordan, 1998: 39). Uzun dönemli bir bakış açısı ve zaman ufğunun oluşturulması da bir diğer önemli ihtiyaçtır. Ayrıca, endüstriyel ve finansal sistemler üzerinde daha iyi denetim mekanizmaları da gereklidir. Yatırım kararlarının ve kaynak geliştirilmenin yalnızca kısa dönemli maliyeti ve yararları değil, fakat aynı zamanda gelecek kuşaklar üzerindeki etkileri de gözönünde bulundurulmalıdır (Soussan, 1992: 29). SG süreci, ekolojik hareketlerin ilk aşamalarında ileri sürülen hedeflere göre çok daha esnek, toplumsal yansımaları çok daha geniş ve uzun zamanlı bir süreç olacaktır (Tekeli, 1996: 28).

III.Genel Değerlendirme ve Sonuç

SG kavramının tanımlanması ve kapsamı ile ilgili tartışmalarda, kimi yönlerden tutarlı argümanlar sergilenmekte ise de, SG kavramına yöneltilen bir çok eleştirinin haklılık payı oldukça azdır. SG kavramının ayrıntılı, fakat genel kabul görmüş bir tanımının yapılmadığı ya da yapılamayacağı yönündeki

savlar, anlamlı (mantıklı) değildir. Bu tür savların sıralanmasının, SG kavramının işlevinin, ilgili çevrelerde net bir biçimde algılanamamasından kaynaklandığı düşünülebilir. SG, “demokrasi” ve “yönetim” gibi genel nitelikli “rehber” bir kavramdır. Kavramın bir diğer özelliği de “göreceli” olmasıdır. Bu nedenle, bir disiplin ya da çalışma alanı ile ilgili olarak yapılacak tanımlama, başka bir alandakinden farklılık gösterecektir. Sözgelimi, “sürdürülebilir borçlanma” ve “sürdürülebilir kalite yönetimi” kavramları temelde aynı amaca hizmet etseler bile, içerikleri birbirlerinden bütünüyle farklı olacaktır.

Kavramın öncüllerinin (çevre koruma, gelişme, katılımcı yönetim) birbirleri ile çelişik olduğu ya da uzlaşamayacağı yönündeki kabullenme ilk başta doğru görünmekle birlikte; günümüz sosyal, ekonomik ve ekolojik sorunlarının büyük ölçüde, söz konusu kabullenmeye dayanan geleneksel “gelişme” paradigmasının doğrudan bir sonucu olduğu da kaçınılmaz bir gerçektir. Oysa, günümüz dünyasında insanlığın, bırakın daha ileriye gitmeyi, kendi varlığını devam ettirebilme konusundaki olanakları bile, sözgelimi 30 yıl öncesine göre daha azdır. Dolayısıyla, mevcut durumda, SG’ye temel teşkil eden öncüllerin birbirleri ile uyumlulaştırılması şimdilik en mantıklı yol görünümündedir. Ayrıca, bunlardan “gelişme” ve “katılımcı yönetim” öncülleri birbirleri ile çelişik değil, birbirlerini güçlü bir biçimde destekler niteliktedir. Yönetim biliminde geline son nokta, gelişmenin ancak katılımcı yönetim teknikleri ile sağlanabileceği yönündedir. Ayrıca, “çevre koruma” ile “gelişme” arasındaki ilişkinin de sanıldığı gibi tersine, birbirini destekleyici nitelikte olduğu anlaşılmıştır. Sağlanan her yeni teknolojik gelişme, üretim süreçlerinin doğal denge üzerindeki baskısını eskiye oranla azaltmakta; bu da çevresel bozulmayı yavaşlatmaya yardımcı olmaktadır.

Kavramın abartıldığı, bir slogan, bir klişe ya da transandantal bir kavram haline geldiği yönündeki savlar büyük ölçüde doğrudur. Ancak, bu abartma daha çok bilgisizlikten ve gerçekçi düşünceden uzaklaşmaktan kaynaklanmaktadır. SG’ye yönelik aykırı seslerin yükselmesi doğaldır. Yüzlerce yıllık geçmişe sahip olan kavramlar ve düşünce sistemleri yoğun olarak tartışılmaya devam ederken; yirminci yüzyılın son çeyreğinde kavramsallaşmış bir düşünce sisteminin tartışmalara konu olması, onun olgunlaşması açısından bir avantaj olarak değerlendirilmelidir. SG kavramının esnekliği, gerçekte olumlu bir nitelik olarak değerlendirilebilir. Sosyo-ekonomik değişimin hızlı bir biçimde gerçekleştiği günümüz dünyasında, esnek (değişime açık) yapılanmalar ve düşünceler varlığını devam ettirebilme fırsatı bulmaktadır. Bu nedenle, SG kavramının, değişen şartlara uyarlanabilme özelliğini taşıması; onun, yirminci yüzyılda olduğu gibi, yirmibirinci yüzyılda da rehber bir kavram olma olasılığını yüksek tutmaktadır.

Sürekli gelişme yaklaşımının temel kabullenmelerinden olan sermaye türlerinin birbirini ikame edebilme özelliği, sürdürülebilir gelişme (SG) yaklaşımınca gerçekte kabul edilmemektedir. Ancak, sermaye türleri arasında beşeri ve yapay-mamul olanlar lehine bir mübadelenin olduğu da bir gerçektir.

İnsanın doğası, söz konusu mübadeleyi, büyük ölçüde kendi lehine ve kaçınılmaz kılmaktadır. Bu durum, insanın doğal kaynaklara olan ontolojik bağımlılığının bir sonucudur. Bu bağımlılık dolayısıyla doğal kaynaklar, insanlık için yaşamsal bir önerme sahiptir. İnsanlık, gelinek teknolojik noktaya karşın, bir çok konuda doğanın kendi iç işleyişini çözmekten ve tükenen doğal kaynakların yerine yenisini koymaktan oldukça uzaktır. Bu nedenle, mal ve hizmet üretim süreçlerinde, doğal kaynakların dikkate alınması zorunludur. Bunun için gerekli mekanizmaların geliştirilmesi konusunda yoğun çaba harcanmalıdır. SG, doğal kaynakların tüketiminin asgarî (eşik) değerlerde tutulmasını savunmaktadır. Bu yaklaşım doğayı, tüketilmesi gereken bir kaynak deposu olarak değil, korunması gereken bir hazine olarak görme eğilimindedir.

SG paradigması temelde, şimdiki kuşakların, yenilenemeyen doğal kaynaklar da dahil olmak üzere, devraldıkları kaynak miktarı kadarını gelecek kuşaklara emanet etmeleri düşüncesine dayanmaktadır. Yenilenebilir kaynaklar (4) konusunda, bugünkü miktarda ya da daha fazlasını gelecek kuşaklara aktarmak olanaklı iken; yenilenemeyen kaynaklar açısından bu olanaksızdır. Ancak, bilimsel ve teknolojik gelişmeler dolayısıyla, gelecek kuşakların doğal kaynakları daha etkili ve verimli kullanma fırsatına sahip olacakları da bir gerçektir. Bu nedenle, gelecek kuşaklar, birey başına daha az yenilenemeyen doğal kaynaktan belki günümüze oranla çok daha verimli bir biçimde yararlanarak, daha yüksek bireysel yarar sağlayabileceklerdir. Ayrıca, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını, bugünden tam olarak bilmek olanaklı değildir. Dolayısıyla, gelecek kuşakların daha az miktarda kaynaktan yararlanma durumunda kalmalarını, mutlak anlamda bir olumsuzluk olarak değerlendirmek doğru olmayabilir.

Yatay (mekansal) toplumsal adaletin sağlanmasının önündeki en önemli engel, büyük olasılıkla, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik farkın artış eğiliminde olmasıdır. Mevcut ekonomik sistemde, zengin ülkeler daha fazla zenginleşirken; yoksul ülkeler, durumlarını düzeltme konusunda büyük ölçüde başarısız olmaktadır. Toplumsal adaletin sağlanmasının ön koşullarından biri, yoksul bölgelerdeki insanların, yaşanabilir bir ortama ulaşmalarını sağlayacak olanaklara kavuşturulmasıdır. Bu ise, ülke bazında ekonomik gelişmeyi gerektirmektedir. Diğer bir ifade ile, yoksul ülkelerin, içinde buldukları durumdan kurtulmasını (kurtarılmasını) zorunlu kılmaktadır. Zengin ülkelerin, yoksul olanlara göre, doğal kaynaklardan daha yüksek oranda yararlanmasını sorgulamak gerçekçi değildir. Sorgulanması gereken asıl konu belki de, kaynakların ne ölçüde etkin ve verimli bir biçimde kullanıldığı olmalıdır.

Toplumlar arası adaletin "sürdürülebilir" nitelikte sağlanması konusunda, "küreselleşme" ve "bloklaşma" gibi olguların da farklı ölçülerde etkili olduğu söylenebilir. "Soğuk Savaş" ve "bloklaşma", uluslar arasında askeri rekabeti ve silahlanmayı teşvik etmiştir. Bu durum, kaynakların önemli bir kısmının savunma sanayisine aktarılmasına yol açmıştır. Ülkelerin savunma

harcamalarının gayrisafı milli hasıllarına oranı artmış, bu süreç özellikle ulusal ve yerel nitelikli sosyal hizmetlerin yürütülmesini olumsuz etkilemiştir. Bu ise, toplum içi adaletin sağlanmasına olumsuz etki yapmıştır. Diğer taraftan, nükleer ve kimyasal silahların geliştirilmesi ve üretilmesi aşamalarında yapılan çalışmalar ve denemeler, yerel ve küresel doğal denge üzerinde olumsuz etkilerde bulunmuş, özellikle bazı yerel toplulukları sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı konuma sokmuştur.

“Soğuk Savaş” ve “bloklaşma”, ülkeler arasındaki ekonomik rekabeti de artırmıştır. Bu durum, tıpkı savunma sanayisi ve silahlanmada olduğu gibi doğal kaynak stoku üzerinde olumsuz etkiler yapmıştır. Farklı bloklara üye ülkeler arasındaki rekabet, doğal kaynakların aşırı tüketimine yol açmıştır. Ancak, özellikle Doğu Bloku ülkelerinin sahip olduğu ekonomik sistemin, yapısal sorunlar dolayısıyla çökmesi; bu blokta yeralan ülkelerde 1989-2000 yılları arasında büyük bir ekonomik durgunluk ve gerilemeye neden olmuştur. Sonuçta, bir çok Doğu Bloku ülkesi, Batılı ekonomiler için pazar haline gelmiştir.

Küreselleşme olgusunun, dünyayı ortak bir pazar haline getirdiği söylenebilir. Bu durum, ekonomileri güçlü olan devletlerin konumunu güçlendirirken; yapısal sorunlarını çözememiş ülkeleri daha büyük sorunlarla yüzyüze bırakmıştır. Sonuçta, bu ülkeler, zaafın zaafı beslediği kısır bir döngü içine girmiştir. Günümüzde, “üçüncü dünya ülkeleri” olarak adlandırılanlar için, küresel sermayeye cazip gelecek yatırım olanakları hazırlamaktan başka “gelişme-kalkınma” olasılığı az görünmektedir.

SG paradigmasını, Brundtland Raporu ile özdeşleştirmek gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Her ne kadar, Brundtland Raporu, SG'nin kavramsallaştığı önemli uluslararası çalışmalardan biri ise de, SG paradigmasının oluşumuna katkıda bulunmuş çalışmalardan yalnızca biridir. Rapor'un kendi iç tutarsızlıklarını ve eksikliklerini doğrudan SG düşüncesine yüklemek, doğru olmayabilir. Rapor'un eksik yanları daha sonra yapılmış bir çok bilimsel etkinlikle giderilmeye çalışılmıştır.

SG düşüncesinin hayata geçirilmesi, köklü adımların atılması ile olanaklıdır. Herşeyden önce temel nitelikli bir zihniyet dönüşümü gerekmektedir. Yaygın ve makro ölçekli sonuçlar doğuracak bu tür bir değişim ve yenilenme, gerçekte uzun zamandan beri yönetim biliminde dile getirilmekte ve mikro (örgütsel) ölçekte uygulanmaktadır. Diğer bir ifade ile, serbest piyasa koşullarında faaliyette bulunan işletmeler temel amaçlarını belirlerken söz konusu dönüşümü kendi ölçülerinde gerçekleştirmişlerdir. Eskiden, işletmelerin temel amacı kâr etmek iken; günümüzde “varlığını devam ettirmek” en öncelikli amaç haline gelmiştir. Küresel toplum da benzer bir tercihle karşı karşıyadır. Küresel toplum, tercihini “varlığını devam ettirmek”ten yana belirlemezse, mevcut gelişme paradigması ve tüketim kalıpları bir süre sonra insanlığın ontolojik varlığını yokolma tehlikesi ile karşı karşıya bırakacaktır.

SG'nin hayata geçirilmesinin önündeki engellerden 'biri de hiç kuşkusuz, herkesin insanlığı bekleyen tehlikenin az ya da çok farkında olmasına karşılık; çok az kimsenin bu konuda birşeyler yapmasıdır. Bu durum, Soussan'ın haklı olarak belirttiği gibi, sosyo-ekonomik sistemdeki "rekabet" olgusunun, amacını aşan bir biçimde yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Herkesin "ben" dediği bir ortamda "toplumsal bilinç" in gelişmesi kolay olmayacaktır. Bu nedenle, "ben" yerine "biz" düşüncesine dayalı, kolektif bilinci esas alan bir düşünce sisteminin genel kabul görmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bu ise, demokrasi ilkesinin etkin bir biçimde uygulanması ile olanaklıdır.

NOTLAR

- (1) Sürdürülebilir Gelişme kavramının tanımı, kapsamı, varsayımları, amaçları, özellikleri ve öğeleri konusunda daha önce ayrıntılı bir çalışma yaptığı için, bu makalede, yalnızca kavramın tanım ve kapsamına (genel hatlarıyla) değinilmiştir.
- (2) "Yenilenemeyen kaynaklar" ile kastedilen petrol, doğal gaz, kömür ve madenler gibi fosil kaynaklardır.
- (3) Büyümei canlandırmak; büyüme kalitesini değiştirmek; iş bulma, gıda, enerji, su ve sağlık konularında temel ihtiyaçları karşılamak; sürdürülebilir bir nüfus düzeyini sağlamak; kaynak tabanını korumak ve zenginleştirmek; risk yönetimi ve teknolojiyi yeniden yönlendirmek; karar vermede çevre ile ekonomiyi birleştirmek.
- (4) "Yenilebilir kaynaklar" tamlaması ile su ve ormanlar gibi kendini zaman içerisinde yenileyebilen (eski durumuna gelebilen) kaynaklar kastedilmektedir.

Kaynaklar

- Adams, B. (1993), "Sustainable Development and the Greening of Development Theory", *Beyond the Impass, New Direction in Development Theory*, Frans J. Schuurman (ed.), Zed Boks, New Jersey, ss. 207-222.
- Agyeman, J. ve B. Evans (1994), "The New Environmental Agenda" *Local Environmental Policies and Strategies*, Julian Agyeman ve Bob Evans (ed.), *Local Economic and Social Strategy Series*, Longman Group Ltd. ss. 1-22.
- Beaud, M. (1992), "Gezegen Riski Kavramı, Çevre ve Kalkınma", Fikret Başkaya (çev.), *Mülkiyeliler Birliği*, Yıl 25, Cilt 14, Sayı 116, ss. 3-8.
- Bennett, J. (1999), "Will Best Value Bring Sustainability in from the Cold", *Local Environment*, Vol. 4, No. 1, ss. 73-77.
- Birleşmiş Milletler Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu (1991), *Ortak Geleceğimiz*, Belkıs Çırakçı (çev.), Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Ankara.

- Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II (1996), Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı, Haziran, İstanbul.
- Breheny, M. J. (1992), "Towards Sustainable Urban Development", Environmental Issues in the 1990's, A. M. Mannion ve S. R. Bowly (ed.), John Wiley & Sons, West Sussex, England, ss. 276-290.
- Brown, B. J. vd. (1998), "Global Sustainability: Toward Definition", Environmental Management 11, ss. 713-719. Aktaran: Erhun Kula (1998); History of Environmental Economic Thought, Routledge, London.
- Conroy, C. (1988), "Introduction", The Greening of Aid: Sustainable Livelihoods in Practice, C. Conroy and M. Litvinoff (ed.), Earthscan, London. Aktaran: Bill Adams (1996); "Sustainable Development and the Greening of Development Theory", Beyond The Impasse: New Directions in Development Theory, Second Impression, Frans J. Schuurman (ed.), Zed Books, ss. 207-222.
- Cowell, R. ve S. Owens (1998), "Suitable Locations: Equity and Sustainability in the Minerals Planning Process", Regional Studies, Vol. 32. No. 9, ss. 797-811.
- Ekns, P. (1995), "Making Development Sustainable", Global Ecology: A New Arena of Political Conflict, Wolfgang Sachs (ed.), Fernwood Publishing, Second Impression, Halifax, ss. 91-103.
- Goodland, R. ve C. Ledec (1986), Neoclassical Economics and Principles of Sustainable Development, Office of Environmental and Scientific Affairs, The World Bank, Washington D. C.'den aktaran E. Barbier (Summer 1987, "The Concept of Sustainable Economic Development", Environmental Conservation, Vol. 14, No. 2, ss. 24-45.
- Hall, P. (1994), "Can Cities Be Sustainable", The Human Face of The Urban Development, Ismail Serageldin, Michale A. Cohen ve K. C. Sivaramakrishnan (eds.), Proceedings of the Second Annual World Bank Conference on Environmentally Sustainable Development, Washington D.C., September, ss. 32-38.
- Hartwick, J. M. (1978), "Investing Returns from Depleting Renewable Resource Stocks and Intergenerational Equity", Economic Letters, 88, ss. 141-149. Aktaran: Erhun Kula (1998); History of Environmental Economic Thought, Routledge, London.
- Kula, E. (1998), History of Environmental Economic Thought, Routledge, London.
- Lele, S. M. (1991), "Sustainable Development: A Critical Review", World Development, Vol. 19, No. 6, June, ss. 607-621.

- Long, B. L. (1996), "Prospects and Problems of Achieving Sustainable Development in Transition Countries", Proceedings of International Conference on Environmental Pollution (ICEP-3), B. Nath ve d. (ed.), Vol. 2, Budapest.
- Martinez-Alier, J. (1993), "Steps Towards and Ecological Economy", Proceedings of the International Conference on Environmental Pollution (ICEP-2), B. Nath ve d. (ed.), Vol. 2., Barcelona, ss. 497-500. Aktaran: B. Nath ve I. Talay (1996), "Şanlıurfa-A Proposal for The First Sustainable City in Turkey", Proceedings of the International Conference on Environmental Pollution (ICEP-3), European Center for Pollution Research, ss. 658-683.
- Murdoch, J. (1993), "Sustainable Rural Development: Towards a Research Agenda", Geoforum, 20, No. 3. Aktaran: Julian Agyeman and Bob Evans (1994); "The New Environmental Agenda" Local Environmental Policies and Strategies, Julian Agyeman ve Bob Evans (ed.), Local Economic and Social Strategy Series, Longman Group Ltd., s. 1-22.
- Nath, B. ve I. Talay (1996), "Şanlıurfa-A Proposal for The First Sustainable City in Turkey", Proceedings of the International Conference on Environmental Pollution (ICEP-3), European Center for Pollution Research, ss. 658-683.
- O'Riordan, T. (1998), "The Politics of Sustainability" Sustainable Environmental Management Principles and Practice, R. Kerry Turner (ed.), Belhaven Press, London, ss. 29-50.
- Pearce, D. W. (1998), "Economics, Equity, and Sustainable Development", Futures, Vol. 20, No. 6, December, ss. 596-602.
- Pearce, D. W., A. Markyanda ve E. Barbier (1989), Blueprint for a Green Economy, London, Earthscan. Aktaran: J. G. Soussan (1992), "Sustainable Development", Environmental Issues in the 1990's, A. M. Mannion ve S. R. Bowlby (ed.), John Wiley & Sons, West Sussex, England, ss. 21-35.
- Pearce, D. W., A. Markyanda ve E. Barbier (1990), Sustainable Development: Economics and the Environment in the Third World, Edgar, Aldershot. Aktaran: Erhun Kula (1998); History of Environmental Economic Thought, Routledge, London.
- Pearson, C. S. (1985), Down to Business, Multinational Cooperations, The Environment and Development, World Resources Institute, Study 2.
- Repetto, R. (1986), World Enough and Time, Yale University Press, New Haven C. T'den aktaran Sharachchandra M. Lele (June, 1991); "Sustainable Development: A Critical Review", World Development, Vol. 19, No. 6.
- Schumacher, E. F. (1995), Küçük Güzeldir, Osman Deniztekin (çev.), 3. Baskı, Cep Kitapları A. Ş., İstanbul.

- Sherman, F. (1990), "The Meaning and Ethics of Sustainability", *Environmental Management* 14, ss. 1-8. Aktaran: Erhun Kula (1998); *History of Environmental Economic Thought*, Routledge, London.
- Soussan, J. G. (1992), "Sustainable Development", *Environmental Issues in the 1990's*, A. M. Mannion ve S. R. Bowlby (ed.), John Wiley & Sons, West Sussex, England, ss. 21-35.
- Tekeli, İ. (1996), *Habitat II Konferansı Yazıları*, T. C. Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Ankara.
- Tolba, M. K. (1984), *The Premises for Building a Sustainable Society--Adress to the World Comission on Environment and Development*, Nairobi. Aktaran: Sharachchandra M. Lele (1991); "Sustainable Development: A Critical Review", *World Development*, Vol. 19, No. 6, June, ss. 607-621.
- Toman, M. A. (1992), "The Difficulty in Defining Sustainability" *Global Development and the Environment, Perspectives on Sustainability*, Joel Darmstadter (ed.), Resources for the Future, Washington D. C., ss. 15-23.
- Turner, R. K., D. W. Pearce ve I. Bateman (1993), *Environmental Economics*, The John Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, USA. Aktaran: B. Nath ve I. Talay (1996), "Şanlıurfa-A Proposal for The First Sustainable City in Turkey", *Proceedings of the International Conference on Environmental Pollution (ICEP-3)*, European Center for Pollution Research, ss. 658-683.
- Worster, D. (1995); "The Shaky Ground of Sustainability", *Global Ecology, A New Arena of Political Conflict*, Wolfgang Sachs (ed.), Fernwood Publishing, Halifax, Second Impression, ss. 132-145.

